

Milica Lupšor
Vesna Đorđević

ŽENE GOVORE

Žene govore

Milica Lupšor

Vesna Đorđević

Željka Jorgić Đokić

Izdavač

ROZA-Udruženje za radna prava žena-Zrenjanin

Ova publikacija je objavljena uz podršku

Rekonstrukcija Ženski Fond-Beograd

Publikacija je besplatna i njena prodaja nije dozvoljena.

SADRŽAJ

I POGLAVLJE- NAŠE PRIČE

Predgovor:Radnička drama-----	5
Uvod-----	7
Grupa za podršku-----	9
Rad preko omladinskih zadruga i agencija-----	10
Trgovinski lanci, pekare, uslužne i zanatske radnje - „Tamni vilajet“ sadašnje Srbije-----	13
Mobing i diskriminacija-----	17
Strane investicije-----	22
Naše žene kao prekarne radnice u EU-----	24
I još priča-----	26
Njih dve-----	30

II POGLAVLJE-KRATAK PRAVNI OSVRT NA POJEDINE RADNOPRAVNE INSTITUTE

Uspravi se!-----	33
Radni odnos i rad van radnog odnosa zaposleni i radno angažovano lice-----	34
Rad preko agencija za iznajmljivanje radnika-----	35
Zasnivanje radnog odnosa-----	37
Radni odnos na određeno vreme-----	38
Radno vreme-----	39
Zarada i druga primanja zaposlenog-----	42
Zaposleni sa invaliditetom i zdravstvenim smetnjama-----	45

I POGLAVLJE

NAŠE PRIČE

PREDGOVOR

RADNIČKA DRAMA

Gordana Stojaković

Radnički životi Vesne Đorđević i Milice Lupšor u liberalno-kapitalističkoj Srbiji autentičnošću i neposrednim svedočenjem tlačenja i opšte potčinjenosti obespravljenih ljudi protresli su sve koji su o tome hteli da čuju. I to nije bila didaktična, opšta priča drame-pobednika Sterijinog pozorja „Radnici umiru pevajući“ Olge Dimitrijević, već jedna od onih koja, dok je slušate, nanovo ugrožava glavne akterke. Mogu neposredno da svedočim da su se prisutni u Subotici, Kragujevcu, Kruševcu... u neverici stideli postupaka moćnika koji su crvenim trakama obeležavali žene koje imaju menstruaciju jer su po nekoj čudovišnoj, mizoginoj ideji time javno promovisali njihovu manju produktivnost tj. zaradu. Neposredno svedočenje o tome je dovelo do izolovanja jedne od ove dve radnice, kasnije i do otkaza ugovora o radu. Tlačenje radništva se u Srbiji neguje u tišini, svaki glas koji se probije u javnost znači novu represiju. Otpuštanje često vodi u glad, dugove, beskućništvo, nestajanje, zato je ovde javna, otvorena pobuna prečesto kobna po pobunjeno radništvo.

Ali, Vesna Đorđević i Milica Lupšor su imale dovoljan rezervoar osećaja za pravdu i hrabrosti da iskorače u opasan, nebranjen prostor i pokažu da je pobuna moguća. Svojim delovanjem na granici mogućeg i opasnog ponudile su nadu drugim ženama, a putujući Srbijom svojim životima svedočile su i propitivale forme otpora nepreglednoj nepravdi. Putovanje po Srbiji je bilo vrsta otpora jer se u susretima sa drugim radnicama moglo mnogo toga saznati. Osim sličnih primera tlačenja, nepravdi, ugrožavanja ljudskog dostojanstva velike većine stanovništva u korumpiranoj, kapitalistički ubijenoj Srbiji na putu smo saznavali i činjenice koje su govorile o otporu. Recimo, neverovatna istina da danas ne postoji dovoljna solidarnost potčinjenih, već lajkovanje, nije uvek bila na snazi. Putujući sa Milicom Lupšor i Vesnom Đorđević saznali smo da je sindikalni otpor radništva u Kruševcu bio živ i kratkoročno uspešan tokom masovnih demonstracija 2004. Svest radništva i građana da je usud nekih drugih opšta stvar bila je, kao tada u Kruševcu, jedno

vreme živa, a onda su primeri stradanja prvog ešalona pobunjenih radničkih vođa ostale pobunjenike, koji na ovaj ili onaj način nisu eliminisani, skrenuli na kolosek opreznosti, kompromisa, partijskih i NVO fondova. Nezaposlenost i partijašenje (kao unosni biznis) pacifizirali su srpsko radništvo, svi su zauzeti soptvenim usudom. Zato je bilo važno da na putovanju Srbijom sa Milicom Lupšor i Vesnom Đorđević oživimo iskustva drugih. Saznanje da postoje žene koje su primorane da pristanu na seks sa poslodavcem zbog par hiljada više, kako bi mogle da prehrane porodicu, ne ostavlja prostora za trvdnju „nisam znala/znao“ da živim u zemlji gde je pravo na život ograničeno samo zabranom smrtne kazne.

Teško je, a ne znam da li je uopšte moguće, izbeći zamke preuzimanja autentičnih radničkih priča od strane onih koji u zamenu za realnost konkretnih životnih iskustava nude projektni novac. Kako uhvatiti vezu sa životom ključno je pitanje mnogih fondova, nevladinih organizacija ogrezlih u recikliranje aktivnosti smeštenih u uski krug istomišljenica/ istomišljenika. Istina je, ne možete putovati peške po Srbiji da bi ljudi čuli vas i vi njih, ali ne možete pristati na kompromise koji ugrožavaju učesnike razmene ličnih, radničkih iskustava. Desilo se, recimo, da je tokom putovanja po Srbiji, zahtev finansijera da se susret radnica sa Vesnom Đorđević i Milicom Lupšor snima, doveo do toga da je ključna debata započela tek po završetku oficijelnog dela, onda kada su projektno uslovljeni snimatelji spakovali kamere. Čudovišno deluje i podatak da su zarade službenika nekih od fondova koji se bave radnicama i radnicima na evropskom nivou, dok su projektno aktivnosti koje podržavaju i zbog kojih deluju u saglasnosti sa onim što nova kapitalistička elita ovde sprovodi. Putovanje Vesne Đorđević i Milice Lupšor po Srbiji je projektno podržano u granicama dovoljnih, skromnih okvira, a to je prepoznala i publika koja se, sasvim to mogu da potvrdim, nije osećala kao projekto okupljena grupa. Autentičnost pohoda Milice Lupšor i Vesne Đorđević više odbija nego što privlači projektno novce i uslovljenosti. Kako god da se taj pohod nastavi ili završi, zabeleženo u knjizi ostaje kao neposredno svedočanstvo radnica koje nisu nikad bile u nameri da pobegnu od sopstvene klasne pripadnosti i da predstavu o sebi prepuste snobističkim pozerima kojima je radnička klasa ciljna grupa.

UVOD

U dosadašnjem radu aktivistkinje Udruženja ROZA su imale priliku da se upoznaju sa položajem radnica širom cele Srbije. U samom udruženju već više od tri godine radi Grupa za podršku, gde nam žene Zrenjanina i okoline dolaze i pričaju o problemima sa kojima se susreću na radnom mestu. Mnoge od njih su tek tu, u sigurnom okruženju, pronašle snagu da progovore, da podele sa drugim ženama sopstvena iskustva. Neke od njih su se pobunile, ohrabrene time što su postale svesne da to što one trpe na radnom mestu trpe i druge, i ako se ne bore za sebe i druge, neće biti pomaka, ta “korica hleba” koju nam udele će i dalje biti zalivena suzama i znojem. Obišle smo neke gradove Srbije: Kragujevac, Suboticu, Novi Sad, Novi Bečej, Pančevo, Kikindu, Kruševac, Leskovac, Kraljevo, Surdulicu, Vranje, Priboj, i imale priliku da čujemo žene iz tih mesta. Zaključak je da su radna prava svuda ugrožena, da se Zakon o radu (napisan da pogoduje poslodavcima) ne poštuje, da su inspekcije rada nemoćne, a često i nezainteresovane.

Rad na crno, mobing, diskriminacija su postali vidljivi na svakom koraku, prekarizacija je zahvatila celu Srbiju. Nedostatak novih radnih mesta za otpuštene radnice tokom privatizacija i generacije mladih koje su stasale u zadnjim decenijama stvorile su uslove poslodavcima da ucenjuju radnice, jer uvek ima onih koje će biti prinuđene da sve to trpe kako bi zaradile bar neku crkavicu za svoje porodice.

Prvi deo publikacije je pokušaj da se čuje glas tih žena, da se oda priznanje njihovoj stalnoj borbi za opstanak, njihovoj hrabrosti i snazi da se ne predaju. Mnoge od priča u sebi sadrže više oblika nasilja nad ženom, ali u prevelikom broju priča koje smo čule teško je bilo naći one koje po jednom osnovu govore o kršenju radnih prava. Zbog toga što postoji strah da neke od njih mogu imati problema na radnom mestu, i da mogu biti obeležene kao “problematične” i “huškačice”, njihova imena nećemo javno izneti, a u većini slučajeva ni imena preduzeća i firmi u kojima rade, ili su radile.

U drugom delu je autorski tekst Željke Jorgić Đokić, pravne zastupnice u Savezu samostalnih sindikata Vojvodine, koja daje pojašnjenja vezana za

Zakon o radu, u sklopu nekih od najvažnijih pitanja koji su predmet ove publikacije, na čemu joj se zahvaljujemo.

Zahvaljujemo se i našim drugaricama iz Rekonstrukcije ženski fond na ogromnoj podršci u našem dosadašnjem radu, kao i drugaricama iz N. Sada, N. Bečeja, Subotice, Pančeva, Kikinde, Leskovca, Kruševca, Kraljeva, Vranja, Surdulice, Priboja, Kragujevca, i Beograda koje su nas ugostile i pomogle nam da čujemo priče žena iz njihovog okruženja, kako bi stekle potpun uvid i širu sliku o problemima sa kojima se žene suočavaju u borbi da prežive. Posebna zahvalnost Jovanki Zlatković i Gordani Stojaković, jer je njihova podrška nama veoma važna, kao i saveti koje su uputile mnogim ženama.

Milica Lupšor i Vesna Dorđević

GRUPA ZA PODRŠKU

Prve radnice koje su htele sa nama da podele svoja iskustva na radu bile su iz jedne male tekstilne fabrike u Zrenjaninu. Njih trinaest u jednoj smeni je šilo firmiranu odeću, ali poslodavac nije imao licencu za to. Leti nije hteo da dozvoli korišćenje rashladnih uređaja, pa je u hali bio pakao, a zimi nije uključivao grejanje. Morale su da šiju u zimskim jaknama, da duvaju u prste, kako bi uspele da ih malo zagreju. I one su sve to trpele i radile. Bile su zaključane, jer se gazda plašio inspekcije, i nije želeo da se zna da proizvode jakne koje su bez licence i bilo kakve kontrole kvaliteta. Pošto je kasnio sa platom, pitale su kada će je dobiti, a on im je rekao da će ih iznenaditi posle Nove godine, da se odmore i da su slobodne do 8.januara. Prvi radni dan u novoj godini sve su poštom dobile kovertu u kojima je umesto plate bila radna knjižica. Bile su ljute i otišle su do firme, a on im je izbacio lične stvari ispred vrata, na ulicu, i nije dozvolio da uđu u pogon. Odlučile su da potraže pomoć od institucija u gradu, prijavile su policiji, inspekciji rada, ali vlasnik je zatvorio firmu na tom mestu, iznajmio novi prostor i pod drugim imenom ponovo započeo proizvodnju. Nije imao nikakve sankcije, a sudski postupak, koji su radnice pokrenule, još nije gotov, iako je prošlo već tri godine.

Ova priča je bila uvod u naš rad u okviru Grupe za podršku. Pokušaćemo da sve priče o kršenju radnih prava koje smo čule klasifikujemo, i iz velikog broja priča odaberemo one koje su primer neke od tema koje želimo da predstavimo, bilo da su iz Zrenjanina, Vranja, Subotice, Leskovca...

Radna žena danas ustaje sa strahom i leže sa strahom: da li će izgubiti posao, da li će dan na poslu proteći bez stresa i ponižavanja, da li će plata biti na vreme, da li će moći deci da plati užinu, da li će moći da preživi sa tako malo novca do sledeće plate...To je svakidašnjica skoro svake zaposlene žene u Srbiji, bilo da radi za stalno, na određeno, na njivi, u državnoj ili privatnoj firmi. Na poslu čuti i trpi, a kod kuće je opet čeka posao oko spremanja hrane, čišćenja, brige za decu i starije članove domaćinstva, na selu briga o domaćim životinjama, bašti. Nema vremena za sebe, da možda pročita knjigu, ili prošetata, već jedva čeka da se dan završi, umor (i fizički i psihički) polako vodi do raznih oboljenja, do depresije.

RAD PREKO OMLADINSKIH ZADRUGA I AGENCIJA

Sve više je onih koje rade preko omladinskih zadruga (iako imaju više od 30 godina, i time krše zakon), i raznih agencija koje deo prihoda zarađenih teškom mukom radnica stavljaju u sopstvene džepove. Poslodavci uštede, jer ne plaćaju sve doprinose koje bi morali da plate državi, a pojedinci se bogate na račun tih žena koje su primorane da rade za male dnevnice, i da trpe užasnu eksploataciju, kako bi sebi i porodicama obezbedile puko preživljavanje. Prošle godine se pojavio predlog, koji još nije usvojen, o vaučerima za radnice i radnike na sezonskim poslovima u poljoprivredi, kako bi se rešio problem zapošljavanja preko omladinskih zadruga osoba koje imaju više od 30 godina. Vaučere bi poslodavac morao da uzima za svaku radnicu svaki dan, a one bi imale plaćene doprinose, i mogli bi da dobiju upisan radni staž za broj dana koji su radile. Međutim tu se javljaju različiti problemi, na primer na ovaj način moći će da se radi maksimalno 90 dana u jednoj godini, a mnoge radnice rade i do osam meseci, pa je pitanje šta će raditi sve one kako bi svojim porodicama osigurale preživljavanje i u ostalim mesecima. To znači da će opet morati da krše zakon i rade preko omladinske ili će poslodavac koji više meseci ima potrebu za ovakvom radnom snagom jedan dan uzimati vaučere za polovinu radnica, a drugi dan za drugi deo grupe.

-Radila sam jedanaest godina, preko privatne agencije iz Beograda u ElektroVojvodini kao čistačica. Uvek na određeno vreme, ali između svakog novog rešenja imala sam prekide po dan-dva. Kada se Elektrovojvodina ugasila, i kada sam prešla u ElektroSrbiju, rekli su mi da mi neće više produžavati ugovor, i da ću ostati bez posla, jer su mesta čistačica određena za invalidkinje. Tako sam, posle jedanaest godina, ostala na ulici, i ne samo što sam ostala bez posla, nego su mi ostali dužni i tri plate, pošto nam gazda agencije nije redovno isplaćivao zarade. Na moje pozive nije hteo da se javlja, a čula sam da se negde izgubio, da ga nema više. Imam 54 godine, i ne znam gde bih ja mogla sada da dobijem posao, a svoje plate ne mogu da tražim ni preko suda, jer nemam para za advokata i takse. Prijavila sam se u Nacionalnu službu za zapošljavanje, ali u oglasima traže mlade, za neke poslove koje bih i ja htela da radim traže samo mlade muškarce...

-Iako sam već više od deset godina u * (jedno javno preduzeće), još uvek nisam primljena za stalno. Radila sam na određeno, preko Omladinske zadruge, na Ugovor o povremeno-privremenim poslovima, a zadnjih godinu dana radim preko Agencije *, koja ima ugovor sa mojom kompanijom. Nema godišnjih odmora, bolovanja, plata mi je manja od plate koleginice koja je primljena za stalno, kada sam ostala u drugom stanju, nisam imala porodijsko bolovanje, a nisam bila sigurna ni da će me vratiti na posao kada moje dete bude moglo da ide u jaslice. Vratili su me, i ja sam još uvek tu, bez bilo kakve garancije da me, kada dođem u neke godine, neće otpustiti. Priča se i da će sve one koje su starije od 45 godina dobiti otkaz i uzeti mlađe. I bez obzira na to što naša kompanija posluje sa velikim profitom, ne žele da nas prime da radimo do penzije, jer postajemo „matore“ za rad sa strankama, a ima nas preko 1000 koje radimo za * na ovaj način. Šta ćemo mi onda, ko će nas primiti, i čemu da se nadamo?

-Pošto sam posle tridesetak godina rada u Robnoj kući „Beograd“ ostala bez posla, a i muž takođe u svojoj firmi, a već imamo previše godina da bi neko hteo da nas primi, bili smo prinuđeni da radimo sezonske poslove u poljoprivredi. Ali i za tu vrstu posla nam je bila potrebna „veza“. Počeli smo da radimo prvo na sopstveno ime, ali vrlo brzo su od nas tražili da donesemo podatke nekoga ko ima manje od 27 godina, i rekli da ćemo u buduće raditi preko Omladinske zadruge. I većina nas je donela, neko od deteta, neko od mladih rođaka, ili komšija. Ali nisu svi imali potrebne podatke, pa se desilo da su na ime jednog deteta isplatili za više radnica, a onda je njemu došla policija da ga privede, jer nije platio porez na tako veliku zaradu. Dnevnice su male, nemamo topli obrok, već sami od kuće nosimo hranu i vodu, a i za troškove prevoza do njive nam uzimaju deo novca. Voze nas u kamionima zbijene k'o da smo stoka, nekada spuste ceradu, pa unutra bude zagušljivo, leti pravi pakao, a zimi nosimo ćebad da bi se umotali i zaštitili od hladnoće. Rad na njivi nije lak, leti upekne sunce, pa padamo po njivi od toplote, nekada neke poslove radimo i po kiši, po hladnom vremenu, snegu... Na jednom imanju smo skupljali šargarepu, a gazda je sa sinom stojao na traktorskoj prikolici i na nas koje ceo dan u čučućem položaju skupljamo šargarepu urlaju ako pokušamo da se na trenutak uspravimo. Kao robovi, ćutale smo i tešile se da

će i to proći. Ja ću uskoro dobiti penziju, i bez obzira što neće biti velika, bar više neću morati na njivu, ali ima puno žena koje moraju, jer nemaju ništa, niti će imati bilo kakvu penziju, jer nemaju dovoljno radnog staža. I kada čujem kako na televiziji, ili u novinama pričaju kako na njivi može da se dobro zaradi, naljutim se, pa zar je 700-1000 dinara za dan zaista dobra zarada!

-Ja radim na njivi od udaje, od 1982.godine. Radila sam i u trudnoći, jer plata mog muža nije bila dovoljna za gradnju kuće, račune i hranu. Posle je firma mog muža sve češće kasnila sa platom, pa je ono što zaradim na njivi bilo jedino što smo imali u kući. Nemam ni jedan dan radnog staža, iako radim već više od trideset godina. Zadnjih godina od nas traže da radimo preko Omladinske zadruge. Neke gazde su korektne, ali ima onih kod kojih „krv propišaš“, a ne plate te. A i dnevnice su male, nekada su bile mnogo veće. Umesto da rastu, sve su manje.

-Radim već desetak godina u hladnjači koja pakuje voće i povrće. Uglavnom preko Omladinske zadruge, mada se dešava zadnjih par godina da radim na ugovor o povremeno-privremenim poslovima. Radi se u tri smene po osam sati, ali bez i jednog slobodnog dana nekada i više meseci. Zbog toga se dešava da jedne nedelje radim treću smenu, a onda u ponedeljak posle samo osam sati već moram da idem u prvu. Dnevnicu je mala, do skora samo 800 din, sada malo više, do 900, ali se noćni rad i prekovremeni ne plaćaju, a dešavalo se da neka žena ne dođe, pa onda neku od nas ostave da radimo i po dve smene. Pokušavala sam svuda da pronađem posao gde će me prijaviti, ali niko neće da me primi, kažu da sam „matora“. Borim se i ne dozvoljavam da mi sve zabrane, aktivistkinja sam u * , i ne želim da se toga odreknem, pa se izborim za slobodan dan kada mi treba.

TRGOVINSKI LANCI, PEKARE, USLUŽNE I ZANATSKE RADNJE - “TAMNI VILAJET” SADAŠNJE SRBIJE

Među onima koje imaju „sreće“ da su zaposlene je veliki broj radnica u trgovinama, pekarama i zanatskim radnjama. Za sve njih važi pravilo da rade 10-14 sati dnevno za minimalac, često imaju samo par slobodnih dana u mesecu, bez godišnjih odmora, bolovanja, a mnoge ne dobijaju ni taj zagarantovani minimalac, jer su „normirane“ da prodaju određenu količinu proizvoda, i ako to ne učine, oduzima im se deo zarade. To važi i za radnice u kioscima, i poslodavci uvek prave „norme“ koliko se koji mesec mora prodati štampe, žvaka ili čokoladica, odnosno koliki mora da bude promet, i naravno da su plate umanjene svaki mesec, za dve do pet hiljada dinara.

-Kada sam dobila posao u * koja se bavi veleprodajom alkoholnih i bezalkoholnih pića , bila sam srećna, jer sam pre toga radila u firmi koja je otišla u stečaj, i duže vreme sam bila bez ikakvih prihoda. Dobila sam ponovo kancelarijski posao, i mislila kako imam sreće, ali vrlo brzo sam shvatila da i takav posao može biti naporan, jer više nisam imala radno vreme. U početku je sve bilo u redu, ali sam sve češće ostajala duže, odlazila sam na posao ujutru, a vraćala se kasno uveče. I nedeljom sam morala da idem da radim, i ja više nisam imala ni malo slobodnog vremena. Vlasnik firme je povećavao obim posla, ali nije povećavao i broj nas koje radimo. Za svaku grešku nam je oduzima deo plate, pa često nisam dobijala ni minimalac. Topli obrok , regres i putne troškove nije isplaćivao, mada smo sve potpisivale da smo ih primile. Za godišnji odmor smo imale najviše nedelju dana, a ostatak smo radile, dok je gazda vodio sate kao da smo još uvek na odmoru. Gotovo svakodnevno trpimo verbalne napade. Nema radnice koja bar jednom nije otpalakala zbog uvreda i ponižavajućih reči našeg gazde. Stalno preti otkazima, i radimo pod velikim pritiskom i u strahu. Zbog toga već duže vreme ne mogu da izdržim dan bez tableta za smirenje. Sve više imam problema sa srčanom aritmijom i visokim krvnim pritiskom, i ne znam koliko ću još moći da izdržim. Za porodicu i prijatelje više nemam vremena, a ni volje. Život mi se sveo na odlazak na posao i spavanje. Više puta sam rekla da bi bilo bolje da i

ne idemo kućama, već da radimo 24 sata, možda bi gazda imao bar neku lepu reč za moj rad i rad mojih koleginica.

-Pre osam godina sam bila vlasnica radnje za mobilne telefone i kompjutere u * kod Valjeva. Imala sam ugovor sa mts-om, a koliko sam dobro poslovala govori i to da je moja radnja jedne godine bila među deset najboljih radnji u Srbiji. Moj muž je dao otkaz u firmi u kojoj je radio, uzeli smo kredit kako bi proširili ponudu i otvorili radnju u još jednom mestu. Ali sve se to srušilo kada su nas opljačkali i odneli sve što vredi iz radnje. U početku smo mislili da će nam osiguranje koje smo uplaćivali pokriti sve to, ali tada smo saznali da nas je predstavnik osiguravajuće kuće osigurao na samo 6% u slučaju krađe ili štete, i mi smo ostali u dugovima za kredit, a radnju smo morali da zatvorimo. Moj muž je počeo da ide u inostranstvo da radi preko agencija na gradilištima Rusije i Evrope, ali to što on zaradi smo davali za kredit, i bilo nam je potrebno skoro sedam godina i mnogo muke i truda da ga otplatimo. Ja sam prešla u Beograd, kao podstanar, jer u mom mestu nisam mogla da nađem nikakav posao kako bih preživela. Sinovi su morali da napuste školovanje, i da rade na moru u sezoni, kako bi imali za sebe, na kraju su napustili zemlju. U Beogradu sam nalazila poslove u trgovinama i pekarama, ali sam ih često menjala, jer mi nisu uplaćivali zdravstveno i penziono, i bila sam srećna kada su me primili u lancu pekara „Stvarno dobra pekara“ jer sam čula da su korektni i da uplaćuju i zdravstveno i penziono. Posle probnog rada odmah sam potpisala ugovor o radu na neodređeno vreme. U proleće sam počela da radim, bilo je naporno, šetali su me po radnjama gde fali neka radnica, gotovo da nisam imala slobodan dan, ali iako već u godinama, nisam se dala i radila sam zajedno sa tim mladim ljudima, sa nekima se i zbližila. Ako bi neka tura peciva izgorela, to su nam davali za topli obrok, a radnici kojoj se desilo to, oduzimali su od plate. A onda sam uveče 26. avgusta počela da krvarim i završila sam u Hitnoj. U bolnici su me, posle infuzije, i noći provedene u kljukanju kojekakvim lekovima za zaustavljanje krvarenja, i raznih snimanja poslali kući i rekli da desetak dana ne mogu da radim i da se javim na kontrolu za par dana. Šefu radnje gde sam u tom trenutku radila sam se javila, sve objasnila, a on mi rekao da ne mislim o poslu, i samo ozdravim, pa ćemo se čuti. Bio je početak septembra kada sam otišla na kontrolu, ali su u bolnici

odbili da me prime, jer mi zdravstvena knjižica nije overena. Platila sam pregled, i posle toga uzela taxi da odem do Direkcije, kako bih proverila i zamolila da isprave grešku. Ali tamo sam dobila rešenje o prestanku radnog odnosa, na moj zahtev, i to sa datumom 30. jul, i rekli da oni ne mogu ništa, pošto sam sama dala otkaz! Moje reči da ja nisam dala otkaz i da sam radila skoro ceo avgust jednostavno nisu hteli da čuju. Opet sam uzela taxi, kako bih otišla do Nacionalne službe i prijavila se, kako bih overila zdravstvenu knjižicu, pošto mi je zakazana kontrola opet za par dana, a možda i operacija. A tamo novi šok- pošto je prošlo više od zakonskog roka u kojem sam morala da se javim posle prestanka rada, ne mogu da mi overe knjižicu! Po povratku u stan sam zvala neke osobe da ih pitam za savet, zvala moje kolegice da pitam da li će me podržati i svedočiti u moju korist ako budem tužila firmu, ali se sve one plaše otkaza, i ni jedna nije htela da me podrži. Pravnik kome sam iznela slučaj mi je rekao da postoje šanse, da bi se pronašle neke mušterije koje bi htele možda da svedoče u moju korist, ali da takvi procesi traju godinama, i pitao da li sam spremna na to. Bila sam bolesna, malo posle toga i operisana, i odustala sam od tužbe. Sada se spremam da idem na Maltu i tamo pokušam da radim, a i muž, pa ćemo videti šta dalje. Znam samo da ako odem svim silama ću se truditi da tamo i ostanem.

-Pošto sa školom koju sam završila nisam mogla da nađem posao, zaposlila sam se kao trgovac u lancu * marketa. Plata je bila samo minimalac, nisu se plaćali prekovremeni sati, a radile smo svaki dan, i nedeljom i praznicima, trpele maltretiranja šefova, vukle gajbe i teške pakete, šetanja od jedne do druge radnje kada negde neka radnica ne dođe. Sve smo potpisivale ugovore na određeno, i nikada nismo znale da li ćemo i sledeći mesec ostati. Uvek su nam oduzimali od plate za robu koja se pokvari, a ne uspemo da je prodamo (za salatu, paradajz, banane i sl), iako smo molile da nam ne šalju toliku količinu, jer nemamo kome to da prodamo. Tako smo prošle godine dva meseca u proleće dobile samo po 50% posto plate (manje od 11 000din), jer smo morale da nadoknadimo sve ono što se pokvarilo. Kada smo pokušale da se bunimo, rekli su da je to po zakonu, pošto smo „normirane“ koliko čega da prodamo, i pošto nismo ispunile „normu“, imaju pravo da nam umanje platu. Zamislite ženu koja radi svaki dan u godini, ne vidi decu, muža, prijatelje, a

onda dobije samo pola minimalca! I ćutale smo , u nadi da ćemo ostati, bolje i to, nego ništa. Desilo mi se da sam se razbolela, i morala sam kod lekara. Tamo sam saznala da mi zdravstvena knjižica nije overena. Bio je već mart mesec, a na pitanje u Direkciji firme zašto nije uplaćeno zdravstveno, rekli su mi da nisu stigli, pošto je bila Nova godina, a i završni račun. Dala sam otkaz, i rešila da ću ipak malo bolje birati gde ću konkurisati. Ja to mogu sebi da dozvolim, moji roditelji rade, i imam šta da jedem, ali sve moje kolegince koje tamo još uvek rade prinuđene su da ćute i trpe, pošto imaju decu.

-Razvedena sam, imam dvoje dece, a muž odbija da plaća alimentaciju. Radim u jednom Supermarketu, iako sam bolesna, jer su samo tu hteli da me prime, kao pomoćna radnica. Nosim teške gajbe, istovaram kamione koji donesu robu, pa kada se ukoćim, odem do Hitne, primim injekciju, i vratim se da nastavim. Ne smem da tražim lakše radno mesto, jer će mi onda možda dati otkaz, a šta ćemo da radimo moja deca i ja ako ostanem bez posla...

-Radila sam tri godine u pekari kao čistaćica. Čistila sam svaki dan po četiri-pet sati za 5 000 dinara i jednu veknu hleba. Dešavalo se da ne dobijem ni taj hleb, jer nije ostalo, sve se proda. Kada sam se razbolela, on je našao drugu ženu, i ja sada nemam nikakvih prihoda.

-Završila sam za krojaćicu, ali nikad nisam radila svoj posao, stalno sam radila u pekarama. Danas imam 35 godina, i ni jedan dan radnog staža. U jednoj pekari sam radila tri godine. Gazda me je iz meseca u mesec lagao da će me prijaviti, i tako sve do jednog dana kada sam se razbolela i zatražila da mi overi zdravstvenu knjižicu. Nije hteo, već mi je rekao da sama platim pregled i lekove, i da će mi dati pare kada ozdravim. A ja sam umesto para dobila otkaz. Počinjem da radim u drugoj pekari, i tamo ista prića, nema prijavljivanja, nema radnog staža, ali je plata bila veća, i dobijala sam hleb svaki dan. Ćutala sam sve dok se opet nisam razbolela, a kada sam se vratila sa bolovanja koje mi nije platio, dobila sam otkaz jer sam „matora“, a njemu (gazdi) trebaju mlade devojkice. Opet tražim posao, bilo kakav, i opet dobijam u jednoj ozbiljnoj pekari, nekada državnoj, jer imam radno iskustvo. Uzimaju mi Radnu knjižicu, a ja se radujem, ovi će mi upisati bar nešto radnog staža. Radila sam samo po podne, nekada osam, češće deset ili dvanaest sati. Kada

zavšim moj posao, idem da radim i druge, da čistim, perem. Ali sam ćutala, ide mi radni staž. Međutim zbog napornog posla i stalne promene, ćas toplo – ćas hladno, dobijem upalu pluća i odem kod lekara. Gazda mi odmah da otkaz, a ja saznam da mi nisu napisali ni dan radnog staža.

-Radila sam dve godine u lancu drogerija koji postoji u više mesta u Srbiji. Pravilo je da se dve godine radi na odrećeno, a onda ako si dovoljno dobra radnica dobiješ rešenje za stalno. Dva dana pred istek mog „probnog“ rada mislila sam da ću ostati. Ali nisam, dobila sam otkaz, a saznala sam da su me otpustili jer nisam bila dovoljno „komunikativna, iako vrlo vredna“. Znaći to što nisam ljude vukla za rukav da kupe razne preparate i suplemente je razlog što su me otpustili.

MOBING I DISKRIMINACIJA

Mobing je povreda dostojanstva, ugleda (lićnog i profesionalnog) i integriteta zaposlenog. Primeri su:

- onemogućavanje zaposlene/og da iznese svoje mišljenje („ti si tu da radiš, a ne da misliš!“);
- ignorisanje prisustva zaposlene/og;
- obraćanje uz viku, pretnju i vrećanje („seljanćuro , gusko, kravo“);
- negativno komentarisanje lićnih karakteristika zaposlene/og;
- davanje ponižavajućih zadataka;
- stalne pretnje otkazom i pritisci koji izazivaju strah;
- namerno izazivanje konflikta i stresa;
- seksualno uznemiravanje (ucene, obećavanje nagrade, ponižavajućii komentari).

Kada govorimo o diskriminaciji, u našem Ustavu stoji:

Zabrana diskriminacije (ćlan 18)

Zabranjena je diskriminacija i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje kao i zaposlenih, s obzirom na pol, roćenje, jezik, rasu, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, nacionalnu pripadnost, veroispovest,

bračni status, porodične obaveze, seksualno opredeljenje, političku pripadnost, imovinsko stanje, socijalno poreklo, sindikalnu pripadnost itd.

Međutim stvarnost je drugačija, diskriminacija počinje već na samom razgovoru za posao. Mnogo je mladih žena govorilo o tome da ih obavezno pitaju za bračni status, za broj i uzrast dece, ako ih imaju, a neke od njih su potpisivale ugovore kojim se obavezuju da neće u određenom periodu imati decu, i da u slučaju da ostanu u drugom stanju poslodavac može da ih otpusti bez ikakvih sankcija. Žene u godinama iznad 40 mnogi od poslodavaca ne žele ni da prime na razgovor „Tražimo mlade, a ne babe“, je jednoj 43-godišnjakinji rekao vlasnik jedne firme. Žene su manje plaćene u odnosu na muškarce za istu vrstu rada, teže dolaze do posla, rade na slabije plaćenim radnim mestima, teže napreduju, a posao najčešće nalaze u granama koje su na bilo koji način briga o drugima, i u granama koje važe za manje profitne (na pr tekstilna industrija). Naravno da među ženama postoje i kategorije koje su višestruko diskriminirane (Romkinje, invalidkinje, žene seoskih područja).

Ovo su nekada bile sporadične pojave (ili se samo o tome nije javno govorilo), ali su u zadnjoj dekadi prošlog veka i početkom ovog postale svakodnevna pojava u svim oblastima, profesijama, i firmama, nezavisno da li su u državnom ili privatnom vlasništvu.

-Radim u bolnici već više od dvadeset godina. Zadnjih nekoliko godina stanje se promenilo, nemamo dovoljno lekara-specijalista, pa su pojedini lekari preopterećeni velikim brojem pacijenata. Taj pritisak se preneo i na medicinske sestre i tehničare, što je dovelo do poremećaja u ponašanju kompletnog bolničkog osoblja. Svakodnevno slušam priče koleginica o maltretiranju i ponižavanju, seksualnim napadima...priča se i o smanjenju broja zaposlenih, i sve je više podmetanja, ogovaranja i pritiska razne vrste. I sama sam u par situacija bila prinuđena da se branim i pravdam nadređenima, iako nisam napravila nikakvu grešku niti propust. Trudim se da ćutim, da se maksimalno sklanjam. Ćutim i kada neku koleginicu lažno optuže, jer sam samohrana majka dva srednjoškolca i strahujem da ne ostanem bez posla. Solidarnosti više nema. Umesto na posao da dolazim kako bih ljudima pružila

pomoć i reč utehe, razmišljam samo o tome da se moje radno vreme što pre završi i da pobegnem kući...

-Samohrana sam majka dva deteta, živim na selu, u „ruralnoj sredini“ kako to sad popularno zovu, gde se rad u kući ne vrednuje nego se podrazumeva. Mi, žene, radimo u bašti, pazimo decu, negujemo stare roditelje, a za sve to nismo plaćene, jer je žena, kažu, predodređena za to. Mi, žene, smo stub kuće i od jednog dinara pravimo dva, ali to niko ne ceni. Pošto smo teško živeli, pokušavala sam da u ovom malom mestu nađem neki posao, nešto da zaradim i da izađem iz kuće i promenim sve ono što sam do tada svakodnevno radila. I taj dan sam bila veoma srećna, jer sam čula da u jednoj privatnoj prodavnici (butik) treba radnica, otišla sam na razgovor i bila primljena. Prvi mesec je sve bilo u redu, ali već drugi je počela moja Golgota. Jedan dan je došao vlasnik koji je stariji čovek i dao mi komplimente tipa: „dobro izgledate, da li ste udati, čuo sam da ste razvedeni; da li ste zadovoljni sa platom...“ Tada nisam razmišljala, i kao poslodavcu sam mu odgovorila na svako pitanje, ne znajući da će kasnije da me proganja i danju i noću, udvarajući mi se i preteći da ću ostati bez posla ako ne prihvatim ono što nudi. Prosto me je sve to vredalo i omalovažavalo, gadilo mi se. Došla sam u kontakt sa njegovim sinom koji je povremeno dolazio u butik i sve mu ispričala. Da li nije hteo, ili nije mogao, nije reagovao na moje žalbe. Zatim sam došla do broja njegove supruge kojoj sam sve ispričala, ali ona me je osudila, nazvala pogrdnim imenima i isključila telefon. To je trajalo tri meseca. Od ta tri meseca za dva nisam dobila platu. Naravno, to je kazna za moje neprihvatanje vlasnikovog ponašanja. Pozvala sam inspekciju koja je došla, uradila inventar i sve ostalo. Ubrzo sam dobila rešenje da lični dohodak mora da mi isplati, a prodavnica mu je odmah bila zatvorena. Savetujem svakoj ženi da ne trpi nikakvu nepravdu i da odmah prijavi sve nepravilnosti, kako bi ostvarila svoja prava.

- Ovu priču pričam da bih sebi olakšala, jer ima ko da me čuje i na tome hvala! Dva puta sam štrajkovala glađu, i treći put sam počela ispred Opštine. Pozvali su me lokalni funkcioneri i iz Pokrajinskog sekretarijata. Ispričala sam im da me direktorica psihički maltretira, da ja to više ne mogu da izdržim, i oni su mi obećali da će sve ispitati, i da će rešiti moj problem. To se i dogodilo, posle

tri meseca direktorica te javne ustanove je smenjena. Na njeno mesto je postavljena druga, ali iz istih političkih krugova, i koja je ista kao i ona što je smenjena, pa se maltretiranje nastavilo. Čak su se i moje kolege i koleginice pridružile direktorici, a uznemiravali su i moju porodicu. Trenutno, posle pritisaka nekih koji su hteli da mi pomognu, situacija je bolja, a ja sam najbolje kada sam sa mojim učenicima, koji su mi najveća podrška i koji su mi pomogli da sve ostavim iza sebe i nastavim dalje.

-Radim u jednom javnom preduzeću, i treba mi još tri godine do penzije, a svakodnevno se borim sa mobingom, u stvari sa psihičkom torturom od strane direktora, koje traje već duži period. Naime bila sam sekretarica direktora koji je politički postavljen na to radno mesto. Kako se politička situacija menjala, tako je i on smenjen, pa čak i priveden u policijsku stanicu, a od mene su, kao odgovornog lica, traženi određeni dokumenti, koje je policija odnela. Opet se promenila politička klima u našoj lokalnoj sredini i opet je postavljen taj direktor. Tada kreće moja Golgota. Čim je stupio na dužnost, u znak kazne što sam dala ona dokumenta, direktor me je smenio, u stvari postavio je novu sekretaricu, a meni je spremio sto u jednom kutku prostorije gde i dan-danas sedim, ali posao nemam, ništa mi nije dao da radim. Svakim danom sam izložena njegovom ponižavanju, vređanju, omalovažavanju. Imam još malo snage da se borim sa direktorom, ali ne znam dokle. Još ovo malo, pa će i ta zaslužena penzija.

- O ovome do sada nisam nikada pričala. I sada još uvek pokušavam da to ostavim iza sebe, da idem napred, ali želim da podelim moju priču sa mladim devojkama koje će se tek zaposliti, da ih upozorim na ono što im se može desiti. Po zavšetku fakulteta zaposlila sam se u dobrostojećoj državnoj firmi, sa platom sasvim pristojnom i na radnom mestu koje je davalo mogućnosti za napredovanje. Posle više godina rada postala sam osoba od integriteta, i sve više su moji predlozi za unapređivanje rada bili prihvaćeni od strane kolega i koleginica. Dobila sam i premeštaj na bolje radno mesto, sa više slobode u radu, ali i više odgovornosti. Zatim sam postala i rukovodilac jednog sektora u preduzeću. Tada počinju moji problemi. Direktor shvata da sam ja pretnja njemu i njegovom statusu, pa počinje da organizuje malu hajku, sa svojim

poltronima, na mene. Svojim radom i stručnošću sam sve te njegove napade uspjela da uklonim. A on je promenio taktiku, i počeo sve češće da me zove u njegovu kancelariju na dogovore vezane za poslovanje preduzeća. Držala sam se što više na distanci, nisam prihvatila ponuđenu stolicu, već sam uglavnom stajala na pristojnoj udaljenosti, trudila se da budem što je moguće manje sama sa njim, pozivala kolege i kolegice da zajedno budemo na tim sastancima, izbegavala i ignorisala njegova pitanja o porodici i slobodnom vremenu. Sve češće me je pozivao da idem sa njim na seminare kao predstavnica preduzeća, a ja sam odbijala i uvek u poslednji minut slala nekog drugog, zbog nekih „nepredviđenih“ okolnosti. Na kraju više nisam mogla da trpim sve to i napustila sam preduzeće. Otvorila sam sopstvenu firmu. U početku je bilo teško, ali posao malo po malo napreduje. Sada sam zadovoljna i sobom i poslom koji radim.

-Radila sam u fabrici * više od petnaest godina, i to u pogonu sa muškarcima, sa još par koleginica. Uvek je bilo razlike u platama i raznih oblika ponižavanja, ali poslednje dve godine pred otkaz je postalo nemoguće raditi. Čini mi se kao da su šefovi i direktorčići dobili snagu da nas još više ponižavaju i maltretiraju. Kao što sam rekla radim u pogonu sa muškarcima, ali imam manju platu od njih, kada treba da se nosi nešto teško, ja sam muškarac, a kada treba da se riba, onda sam žena. Muškarci idu na sistematski pregled zbog lepkova koje udišemo, a mi žene ne moramo, kao da mi ne dišemo isti vazduh. Ako idemo više od dva puta u toalet moramo da donesemo lekarsko uverenje da smo bolesne. Kada je manji obim posla prvo žene dobijaju otkaz. Šefovica u drugom pogonu gde su žene koje šiju traži da žene nose crvene trake u vreme menstrualnog ciklusa, jer će tada biti manje produktivne, pošto će ići više puta u wc, a i da može da se prati da neka mlada žena ne ostane u drugom stanju, kako bi joj na vreme dali otkaz. Kada je povećan obim posla radimo ubrzane smene (osam sati rada, osam sati odmora, pa opet osam sati rada...) i po nekoliko nedelja. Kao da nemamo porodice, a direktor mi je rekao da smo se mi „udale za firmu“ kada smo počele u njoj da radimo. Idemo po pozivu i da „uglancamo“ fabriku kada dolazi neko, ili na Tisu da čistimo vikendice gazdi i direktorima, a naravno da to nigde nije plaćeno. Toliko poniženja za minimalac, ali koja žena ima hrabrosti da se

pobuni, kada gazda kaže „kome se ne sviđa- tamo je kapija!“. Kada sam javno ispričala ovo na jednoj tribini, kolege su prestale da pričaju sa mnom, a žene iz drugog pogona su me napale da nisam trebala da iznosim njihovu sramotu, ne shvatajući da je to sramota firme, a ne njihova. Ali šefovica tih žena je smenjena, žene ne nose više crvene trake, a ja sam bila jedina radnica za stalno koja je dobila otkaz kada se smanjio obim posla, doduše posle više meseci od mog nastupanja na tribini, kako ne bih mogla da se žalim da je to razlog zbog kojeg sam dobila otkaz.

-Ja sam radila kao čistačica u *, i dobila sam otkaz jer sam nosila pocepane pantalone. Morala sam, imam dve ćerke, i bilo mi je važnije da njima kupim, nego sebi. Pošto sam samohrana majka, od moje plate smo jedva sastavljale kraj sa krajem, i nije mi ni na pamet palo da ću zato što nosim stare pantalone mojih kćerki dobiti otkaz. Da su mi bar rekli, ja bih nekako kupila i sebi, snašla bih se nekako, a sada smo socijalni slučaj.

STRANE INVESTICIJE

- fabrike u kojima su radnice potlačene na najbrutalniji način, a sve to uz veliki novčani prilog države eksploatatorima

Puno se priča o stranim investitorima i hiljadama radnih mesta koja se otvaraju, ali se ne priča o tome kakvi su uslovi rada u tim fabrikama, i da se većina njih, posle zakonskog roka koje imaju, zatvaraju a radnice opet ostaju na ulici. Osim toga oni otvaraju radna mesta koje u njihovim zemljama neće niko da obavlja, jer se radi o industrijama koje su „prljave“ ili zahtevaju normirani manuelni rad, a u zemljama iz kojih dolaze to je više plaćeno. Ili su propisi o zaštiti na radu takvi da zahtevaju dosta ulaganja, a kod nas je sve dozvoljeno...

- Posle šest godina rada u Dreklsmajer-u razbolela sam se i dobila papire o invalidnosti. Po povratku u firmu, rasporedili su me u drugi pogon, na liniji, gde sam vukla jednu veliku mašinu i tu stekla hroničnu upalu nerva desne ruke. Zato sam dobila otkaz, i sada pokušavam, sa ostalima, da sudskim putem

dokažem da su me otpustili nepravedno, i da nisam neradnica koja ne može da postigne ono što se traži na radnom mestu, već sam invalid zato što sam radila.

- Razbolela sam se od tuberkuloze, i lečila se tri meseca u Sremskoj Kamenici. Kada sam se vratila u Drekslmajer, prebacili su me na liniju da teram normu. I pored narušenog zdravlja, morala sam da radim težak posao, mada su znali da imam posledice od bolesti, da ne mogu da dišem i da se brzo umaram...Sada od nas prave socijalne slučajeve.

- Radila sam više od šest godina u Drekslmajeru, a pre godinu i po postala sam invalid. Zbog teškog posla sam oštetila kičmu i morala na operaciju. Po povratku su mi dali lakši posao, radila sam sve, pa bila i čistačica. A onda su odlučili da sve nas koji smo se razboleli u fabrici, nas 41-no, otpuste, jer više ne možemo da ispunjavamo normu. Gde su sindikati da nas zaštite?

-U fabrici u kojoj sam radila nije nam bio plaćen prekovremeni rad, nismo imale potrebnu zaštitu na radu, a ako bi se neka žena razbolela, dobijala je otkaz. Norme su visoke i veoma mali broj žena je mogao da ih ispuni, a dobijale smo samo minimalac. Šefovica, koja je inače strankinja, je govorila svaki dan kako smo nesposobne, nazivala nas pogrdnim imenima i ponižavala nas svaki dan. Kada sam to javno rekla, dobila sam otkaz. Vrlo brzo su počele o meni da kruže razne priče kako sam ja nesposobna, pa sam zato dobila otkaz, kako se ostale žene ne bune, jer to što sam rekla nije tačno, kako sam bila loša radnica i u prethodnoj firmi, kako sam žena sumnjivog morala. Ali posle mog iznošenja u javnost šta se događa, Inspekcija rada je počela da dolazi u fabriku, a uslovi su se bar malo popravili. Počele su da dobijaju veće plate zbog prekovremenog rada, a šefovica više nije omalovažavala radnice, pa mi se moje drugarice zahvaljuju što sam rekla istinu. Nije mi žao što sam dobila otkaz, ponovo bih isto uradila, jer samo ako se borimo možemo nešto i da promenimo. Ali razumem i te žene koje nisu htele da se pobune zbog toga što su mene otpustili, svaka od njih se plašila da će ostati bez posla i da neće moći da prehrani porodicu.

NAŠE ŽENE KAO PREKARNE RADNICE U EVROPSKOJ UNIJI

Pošto je u Srbiji gotovo nemoguće naći posao, mladi odlaze u zemlje Evropske unije, ili čak i na druge kontinente, u potrazi za poslom, i mnogi od njih se trude da tamo i ostanu. Međutim zadnje dve godine je sve više žena koje odlaze na nekoliko meseci da rade u inostranstvo, najviše u Nemačku i Slovačku. Puno je onih koje rade na crno, ali i onih koje odlaze preko raznih agencija. Ima i loših i dobrih iskustava, neke su zadovoljne statusom koji su imale tamo, zaradama koje su im isplaćivane, ali većina njih govori i o radu koji je takođe duži od osam sati dnevno. S tim da se sve one slažu kako je naporno, ali je to u redu, jer su zaradile više nego što su mogle u Srbiji, za sve njih su uslovi rada i zarada bili daleko bolji nego u Srbiji.

-Moja fabrika je propala, i ja sam ostala bez posla, pa sam preko jedne agencije našla posao u Slovačkoj. Šta mogu, moram, ostavim muža i sama odem. Znala sam da ću raditi na crno, ali mi je tamo bilo lepo. Poslodavac se prema meni ponašao dobro, nisam bila samo broj, već osoba, a koliko su rekli, toliko sam i dobila. Tamo koliko radiš, toliko te i plate. Smeštaj je bio u nekom hotelu za radnike, i to su mi odbijali od plate, a i tu mislim da je deo uzimala naša agencija koja je ugovorila smeštaj, zatim su odbijali i pet evra za lekove, i jedan za bilo kakvo obraćanje koje je bilo važno, za troškove telefona i sl. Kući sam za tri meseca donela 500 evra, a to ovde ne bih mogla da uštedim ni za duplo toliko meseci.

-Kada me je muž ostavio sa troje dece i bolesnim svekrom i svekrvom, došla je moja sestra iz Zrenjanina, i ubedila me da dođem sa decom kod nje. Preselila sam se sa sinovima kod nje, i nas sedmoro (moja deca, njenih dvoje, ona i ja), živeli smo od njene porodične penzije, pošto ju je ona dobila posle muževljeve smrti. Naravno da nisam htela da budem na teretu, pa sam počela da tražim bilo kakav posao. Prvi posao je bio za jednu firmu koja prodaje aparate za vodu, ali tu nije bilo nikakve sigurnosti, niti neke velike zarade. Tri meseca smo jeli svaki dan pasulj i kupus, a imali smo novca samo za onaj bajati hleb koji se prodaje za svinje. Ja sam i dalje tražila posao, i počela da radim u fabrici čarapa. Pala sam u nesvest od gladi, i oni su me otpustili vrlo

brzo. Onda sam počela da radim u Žitištu u „Agroživ“-u, ali zbog neisplaćenih plata počne štrajk. I ja sam bila među štrajkačima, međutim sazna moj bivši muž da sam među štrajkačima, i počne da preti da će mi oduzeti najmlađeg sina, pošto ne radim, i ne mogu da ga hranim. Ja sam morala da prekinem štrajk i nastavim da radim, iako su mnoge moje koleginice i kolege i dalje štrajkovali ispred kapije. Radila sam još tri meseca, a onda je firma zatvorena. Ponovo očaj, glad, prihvatila sam da odem u Nemačku i čuvam jednu staru ženu. Samo ja znam kako mi je bilo, ja idem da čuvam babu, a mog 13-togodišnjeg sina sam ostavila kod strine koja ima 80 godina. Ali bar sam mogla da pošaljem novac da moje dete bude sito, a i ja više nisam bila gladna.

-Posle srednje škole morala sam da odem u drugi grad zbog fakulteta. Moji roditelji nisu mogli finansijski dovoljno da mi pomognu, pa sam radila i po dva posla da bih otplatila školarinu i stanarinu. To su u početku bili sezonski poslovi, a kasnije sam morala da zapostavim fakultet i počela sam da tražim poslove sa punim radnim vremenom, kako bih se izdržavala. Prihvatila sam najrazličitije poslove, ali su bili nedovoljni za osnovne potrebe, i uglavnom sam jedva preživljavala: rad u trafici, studiju * kao agent prodaje, kafići, menjačnice. Poslednje radno mesto u Srbiji mi je bilo na Eko pumpi, gde sam bila administrativna radnica. Bez obzira o kojoj firmi se radi, plata nije bila dovoljna za osnovne troškove za stan i hranu, a o odlasku na odmor nisam ni razmišljala. Čak nisam uspela ni da platim polaganje vozačkog ispita, iako sam želela, jer nisam mogla da skupim novac za to. Svakodnevna odricanja, nesigurnost, rad duži od deset sati dnevno, mala plata, sve to me je nateralo da odem u inostranstvo i tamo pokušam da sebi nešto priuštim. Otišla sam u Austriju da radim na crno, bez papira, ali sam računala na sigurnu i pristojnu zaradu. To je značilo da tokom tri meseca radim u jednoj kladionici, 10-12 sati dnevno, samo nedeljom slobodan dan, bez radnog staža i bez zdravstvenog osiguranja, za 50 e dnevno. Nimalo nije lako niti jednostavno, ali sam bar bila dobro plaćena (u odnosu na Srbiju) i mogla sam da vratim sve dugove, pa čak malo da uštedim. Posle prvih tri meseca, vratila sam se u zemlju, a onda ponovo otišla na još tri. Poslodavci su bili korektni, i imala sam sreće, mada sam čula od nekih devojaka da nisu bile plaćene, da su ih izrabljivali, pretili, i da su jedva skupile novac da se vrate u zemlju. Ako ne nađem posao ovde,

probaću da odem ponovo, ali bih ipak išla preko neke agencije i ovog puta sa svim papirima koji su potrebni, kako ne bih morala da se krijem od policije, kao da sam kriminalac...

I JOŠ PRIČA...

-Završila sam fakultet, ali nisam mogla da nađem posao jer su se zapošljavali oni koji imaju veze sa političkim strankama, pa sam počela da radim kao čistačica u jednoj državnoj firmi. Ostali su me sa omalovažavanjem gledali, podsmevali se, ali ja sam radila, morala sam da bih imala šta da jedem. Međutim mojoj šefovici je smetalo moje obrazovanje, bila sam prekvalifikovana, i dobila sam otkaz. Par dana kasnije na to radno mesto je primljena rođaka moje šefovice. Tužila sam ih, ali to je tako mukotrpan put, da ne znam da li bih imala snage još jednom sve to da prođem.

-Godinama sam radila u biblioteci, iako je moje obrazovanje bilo daleko veće od većine kolega i kolegica koji su predavali u*. Kada su pokušali da mi daju otkaz, rešila sam da se neću predati bez borbe. Ni jedan od 44 advokata iz našeg grada nije hteo da me zastupa, kao ni iz okolnih mesta, već sam morala da tražim nekoga iz Beograda da preuzme moj slučaj.

Naravno da dugi sudski procesi, hajka koja obično krene protiv žene koja se usudila da svoja prava zatraži na sudu samo još više povećavaju već prisutan strah kod žena da se bore za pravo da rade u sigurnom okruženju i da za taj rad budu adekvatno plaćene. Mnoge jedini način da opstanu vide u radu na crno, zadovoljne što mogu sebe i svoje porodice da prehrane.

-Udala sam se, i pet godina živela kao taoc u kući mog muža. Bio je ljubomoran i nije mi dao da radim. Razbolela sam se, pa od moje 26 godine pijem lekove za smirenje. Na nagovor mojih sestara sam počela da prodajem kokice na ulici. Bilo je i hladno, i kiša, i sneg, i toplo. Muž je pristao, ali sam imala određeno do kad moram da se vratim, pa sam dobijala batine kada zakasnim. Međutim on je ostao bez posla i počeo je da radi zajedno sa mnom. Kada smo skupili pare, napravili smo kolica, pa smo mogli malo da se

zaštitimo, i tada mi je svanulo. Napokon sam i ja imala novac, i počela sam da skupljam pare da se odvojimo od njegovih roditelja. Uspela sam da saznamo našu kuću i da se odvojimo, ali sve ove godine nisam uplaćivala sebi radni staž, već sam radila na crno, tako da sa 46 godina imam samo 4 godine radnog staža, a i dalje radim na crno. Predsednik opštine našeg mesta me ne dira, jer smo se i muž i ja učlanili u njegovu stranku, a mi iz kuće i neki naši prijatelji glasaju za njega na izborima. Morali smo, inače ko zna šta bi bilo sa nama, da nismo, ne bi imali ni za hleb.

-Pre nekoliko godina sam dobila posao u mlekari koja se tek otvarala, i to po preporuci meni bliske drugarice. Moj posao je bio da radim kontrolu mleka u laboratoriji, da zasejavam određenim kulturama mleko, zavisno od toga da li pravimo, jogurt, mileram sireve, dakle bila sam neka vrsta tehnologa. Radila sam i ostale poslove, pakovanja, primanja mleka, spremanja po otpremnicama proizvoda koji treba da se dostave nekoj prodavnici, pranja opreme i čišćenje pogona. Poslodavci su bili korektni, nisu nas koje/i smo tamo radile/i omalovažavali, zajedno smo svi učestvovali u radu, naši predlozi su bili uvažavani, plata malo veća od minimalca, ali redovna. I meni se sve to dopadalo, jer je posao bio dinamičan, stalno se moglo nešto novo naučiti. Ali problemi su nastali kada se količina mleka za preradu povećavala, a nas je uvek bilo isto. Poslednji mesec pre nego što sam dala otkaz na posao sam odlazila u 8h pre podne, a kući se vraćala između 1 i 3 po ponoći. Onda samo 3-4 sata za odmor i spavanje, a onda opet od 8 čekam da me pozovu i da idem da radim. Moju ćerku nisam uopšte vidala, i obe smo patile zbog toga. Nisam mogla više da izdržim, pa sam dala sam otkaz. Da su uveli još jednu smenu, kao što su obećali, ja bih verovatno još uvek radila tamo, jer mi se posao sviđao. Ovako sam i dalje nezaposlena, i moram da idem na njivu kako bih zaradila da mogu da preživim.

-Radim već dugo u zrenjaninskoj bolnici, i otkad znam priča se kako bolnica nema dovoljno para za opremu, lekove, sredstva za čišćenje, popravke. Ali smo ipak redovno dobijali platu. Pre nekotikio meseci su od svih nas koje smo pomoćno osoblje i čistimo tražili da potpišemo kako pristajemo na platu koja je manja od minimalca, jer mora da se uštedi, pa su odlučili da štede preko

naših leđa! Zašto nije i direktoru i ostalima smanjena plata, već samo nama? Potpisala sam, kao i ostale moje kolegice, jer ili to, ili da ostanemo bez posla, a gde da nađem drugi posao, kada sam već prešla pedesetu! Da nismo pristale, deo bi otpustili, a one koje bi ostale bi morale više da rade umesto onih koje su otpuštene. Valjda ću izdržati do penzije, samo ne znam kako će ove mlade. Moja deca su već velika, ali mnoge od njih tek treba da školuju svoju decu, a od čega, od 19 000 hiljada mesečno?

Teško nam je bilo da izdvojimo samo neke priče, i mnoge od oblika kršenja radnih prava žena nismo ni obuhvatile ovom publikacijom. Na žalost većina žena koje ropski ćute i pristaju na eksploataciju, diskriminaciju i razne oblike ponižavanja ne žele da pričaju o problemima koje imaju na radnom mestu i često su i žtve porodičnog nasilja. Iz začaranog kruga u kojem se nalaze gotovo da je nemoguće izaći. Jasno je da dok žene ne budu ekonomski nezavisne neće moći ni da se izbore protiv nasilja i uvreženih patrijalhalnih obrazaca koji su prisutni. Ali je svakodnevno sve više njih koje su spremne da pobjede strah i počnu da se bore za pravo da rade u uslovima dostojnih čoveka i da za taj rad mogu da obezbede dostojanstven život.

Na kraju želimo da podelimo sa vama i priču o našoj drugarici, Valeriji Stevčić, koja je bila i naša inspiracija da počnemo sa radom prvo u okviru Sekcije za radna prava žena u UG Ravnopravnost, a potom i da osnujemo samostalno udruženje, gde je i Valerija veoma važna karika u našem radu.

Valerija je bila radnica Jugoremedije, u njoj je provela više od 30 godina. Fabrika je privatizovana 2002. godine, a već sledeće, 2003. godine radnice i radnici su shvatili da moraju da počnu borbu za svoju fabriku i radna mesta. Valerija je bila među onima koji su se hrabro suprotstavili privatnom obezbeđenju, koje je bilo naoružano i nije se plašila ni njihove sile, u rešenosti da odbrani fabriku. Tri godine je neprekidno bila među onima koji ne popuštaju pritiscima, i zajedno sa njima uspela je da vrati fabriku u ruke malih akcionara i da solidarno pokrenu novu proizvodnju, iako su u početku svi radili bez pune plate. I u relativno kratkom roku fabrika je stavljena na noge. Svi, pa i Valerija, su mislili da je pred njima put uspeha, ali to je trajalo samo

nekoliko godina, a onda ponovo namerno izazvan stečaj, i njih 400 je ponovo bilo na ulici, bez posla i budućnosti.

Preko Nacionalne službe za zapošljavanje je dobijala naknadu godinu dana, ali posle toga više nije imala nikave izvore novca, i bila je prinuđena da radi u jednoj porodici, da čuva decu, pomaže pri čišćenju, kuvanju, jednom rečju-održavala je domaćinstvo za deset hiljada mesečno. Ali nije se predavala, i dalje je bila nasmejana, hrabra da kaže ono što misli, i da pomogne koliko može. A onda joj je gazdarica dala otkaz, jer su se okolnosti u toj porodici promenile, i Valerija je opet bila bez prihoda. Uspela je da se zaposli u jednoj pekari i da radi veoma naporan posao i za mlade, a kamoli za nju, kojoj je samo još malo nedostajalo da ostvari pravo na penziju. Da bi ste shvatile kako je ona tada živela, podeliću sa vama par događaja. Išle smo na protest povodom 8. marta u Beograd. Pre puta sam otišla do nje, a ona je kupila jednu kiflu, namazala margarinom i ponela na put. Rekla sam joj da sam napravila sendviče za obe, i da tu kiflu ostavi da ima kada se vrati iz Beograda, i ona ju je ostavila. Pomislila sam da joj je to verovatno jedino što može da plati svojim novcem. Slično je bilo i za Božić. Pošla sam do nje da joj čestitam. Dočekala me je sa osmehom, i izvinjenjem jer nema mnogo toga što može da mi ponudi. Na tanjiru je bila jedna manja riba, podeljena na dva jednaka dela, za nju i mene. Suze su mi bile u očima, a ona se trudila da bude vesela, čak me je ubedila da sa njom zapevam. Malo je zgasnuo sjaj u njenim očima, jedino kada počne o Jugoremediji, njene oči zasijaju i probudi se ona Valerija koja ne zna za strah i koja je spremna na sve da bi odbranila svoju fabriku. Ali Valerija je dočekala zasluženu penziju, i konačno može da odahne, jer više ne mora da brine da li će imati da kupi hranu, plati račune. I dalje je aktivna u našem udruženju, želi da pomogne i podeli svoja iskustva sa drugima.

Mnogo je „Valerija“ u Srbiji, mnogo je onih koje su se hrabro borile za svoje fabrike i radna mesta. Na žalost većina od njih je stigmatizovana zbog te borbe, i ne mogu da pronađu radno mesto na kojem bi radile i zaradile pravo na penziju. Ove priče žena koje su eksploatisane, unižene i podcenjene nisu kukanje nad našom sudbinom, već opomena da se jedino solidarnom borbom i podrškom drugima u toj borbi možemo izboriti i za sebe.

NJIH DVE

Jovanka Zlatković

Vesnu Đorđević i Milicu Lupšor sam bolje upoznala pre više godina u Beogradu na jednom sastanku predstavnica ženskih organizacija različitih profila kao i ženskih sindikalnih sekcija. Na pomolu su bile izmene Zakona o radu i Zakona o štrajku koje su jasno nagoveštavale dalje ukidanje prava radnicama i radnicima. Zato se i razgovaralo o mogućim zajedničkim akcijama, iskustvima, potencijalnim saveznicima u borbi protiv izrabljivanja, ponižavanja, maltretiranja na poslu a posebno žena koje su i najveće žrtve tzv. "tranzicije". Odnosno, žrtve prelaska bogatstva svih zaposlenih u ruke malobrojnih mangupa i baraba.

U razgovoru na tom sastanku su prevladavala opšta mesta, teoretska i akademska izlaganja, sindikalne opservacije. Nedostajala su mi svedočenja o ličnim iskustvima na radu, svedočenja žena koje se svakodnevno bore da prežive, da opstanu. A onda su progovorile Milica i Vesna. Već posle nekoliko rečenica sam znala da su njih dve - one prave. Govorile su tada, a i kasnije kad god sam ih nanovo slušala, jednostavno, bez patetike i to o svojim i sudbinama drugih žena koje su ostale bez posla nakon što je zrenjaninska privreda izgubila bitku sa tzv. "tranzicijom".

Vesna i Milica su dve radnice, obe u onim godinama koje poslodavci više ne priznaju za uzrast vredan zaposlenja, bez mogućnosti da biraju posao shodno svojim kvalifikacijama. U onim godinama kada svakodnevna borba biva sve teža a iskušenja brojnija. U godinama kada nema sigurnosti stalnog zaposlenja, kada se uglavnom radi povremeno i na "crno" ili ide u nadnicu... Njih dve su one prave - pa i malobrojne među ženama - zato što zbog svih muka, nedaća, diskriminacije i ponižavanja koje su preživele na različitim poslovima nisu izgubile ono što nas čini ljudima, nisu izgubile - dostojanstvo. I kada govore o nedaćama kroz koje prolaze, njih dve se nikada ne žale, ne kukaju. One govore i svedoče. Otvoreno, na javnim skupovima, navode primere i imenuju poslodavce koji maltretiraju zaposlene. One su prave, one ne ćute. Za razliku od većine zaposlenih žena koje su isto ponižene, diskriminirane, ucenjene ali koje ne govore o tome. Koje ćute. Iz straha. Ćute, boje se, pristaju na ucene da bi zadržale posao. Možda i ostaju na poslu ali zato gube dostojanstvo.

Milica i Vesna ne razmišljaju samo o svojim problemima. Njih dve znaju da su njihovi problemi isti kao i mnogih drugih zaposlenih, poniženih žena. Zato su njih dve i humanistkinje. To je retka ljudska sorta kojoj se uvek radujem. Njih dve, humanistkinje, pomažu ženama sa kojima dele isto ili slično iskustvo. Na razne načine. Prvo su u Zrenjaninu hrabrile žene da im govore o nedaćama sa poslodavcima, o uslovima rada. Znale su koliko je lekovito kada možeš nekome da kažeš i to bez straha šta sve doživljavaš od poslodavaca. Bile su iznenađene koliko je većini žena bilo teško da progovore o tome šta ima se sve dešava na poslu. Slušale su ih pažljivo, saosećale i solidarisale se sa njima. I krug žena koje su htele da svedoče lagano se širio. Od Zrenjanina preko Subotice, Kragujevca i drugih gradova Srbije. I nastavlja da se širi.

Njih dve, Vesna i Milica su i moje drugarice. One su dobre. One su prave.

"Nema humanizma bez čoveka, nema čoveka bez morala"

II POGLAVLJE

KRATAK PRAVNI OSVRT NA POJEDINE RADNOPRAVNE INSTITUTE

USPRAVI SE!

Željka Jorgić Dokić

Diplomirani pravnik, Stručni saradnik za pravne poslove u Savezu samostalnih sindikata Vojvodine

Formalno posmatrano, može se reći da su u okviru zakonodavstva Republike Srbije uređeni svi važniji instituti iz oblasti radnog prava, kao i da su oni regulisani na logičan i razuman način, u skladu sa međunarodnim pravnim aktima koji uređuju ovu oblast. Međutim, ako se malo zagrebe površina, brzo se da zaključiti da su mnoga pravna rešenja sadržana u važećim radnim propisima nedorečena, nepotpuna i pogodna za različita tumačenja i zloupotrebe u praksi i to, po pravilu, na štetu radnika.

Osim toga, veliki problem u vezi sa srpskim radnim zakonodavstvom jeste i neprimena propisa, odnosno pogrešna primena propisa, koja ide do izigravanja zakona. Ovome značajno doprinosi vrlo popustljiv odnos državnih organa i službi, čiji je posao donošenje propisa i nadzor nad njihovom primenom, a u odnosu na nepoštovanja prava od strane poslodavaca. Kolika je naklonost državnih organa prema poslodavcima govori i činjenica da je višegodišnja nezakonita praksa u pogledu primene Zakona o radu (*od 2005. godine*), prilikom poslednjih izmena tog zakona u julu 2014. godine, umesto da bude iskorenjena, zapravo ozakonjena, jer je većina nepravilnosti postala sastavni deo Zakona o radu.

S druge strane, mora se priznati da radnici vrlo malo ili nikako ne poznaju svoja prava po osnovu rada, za šta postoji mnogo razloga, a što dodatno otežava njihov položaj i smanjuje mogućnost da se organizuju i pomognu sami sebi.

Kad se iznete okolnosti postave u aktuelni socijalni, ekonomski i politički okvir, kako u Srbiji tako i u svetu, za rezultat se dobija izmučen, obespravljen, uplašen i gladan radnik. Rezultat je još porazniji ako je radnik zapravo radnica - žena, zbog višestruke uloge koju prosečna žena ima u porodici i društvu (*radnica, majka, supruga, ćerka i td.*).

U daljem izlaganju biće prikazani i objašnjeni radnopravni instituti čija primena je najproblematičnija u praksi.

RADNI ODNOS I RAD VAN RADNOG ODNOSA ZAPOSLENI I RADNO ANGAŽOVANO LICE

Zakon o radu pravi jasnu razliku između radnog odnosa i rada van radnog odnosa, tj. radnog angažovanja. Radni odnos se zasniva između zaposlenog i poslodavca zaključenjem ugovora o radu, dok se rad van radnog odnosa uspostavlja između radno angažovanog lica (*poslenika*) i poslodavca, na osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima, ugovora o delu, ugovora o dopunskom radu ili ugovora o stručnom osposobljavanju i usavršavanju.

Skoro sva prava predviđena Zakonom o radu garantuju se zaposlenom, a ne radno angažovanom licu. Po pravilu, radno angažovano lice ima samo ona prava koja su utvrđena konkretnim ugovorom koje je to lice zaključilo sa poslodavcem, a ne i prava koja Zakon o radu garantuje zaposlenim licima.

Radno angažovana lica su po samom zakonu uskraćena za neka od najvažnijih prava po osnovu rada, zbog čega je njihov radnopravni položaj u praksi veoma nepovoljan. Ova lica nemaju zaradu, već novčanu naknadu, ne garantuje im se pravo na topli obrok i regres, kao ni na naknadu troškova prevoza, službenog puta, terenskog rada, nemaju pravo na otpremninu za odlazak u penziju, na naknadu pogrebnih troškova, nemaju pravo na plaćen godišnji odmor, bolovanje, trudničko i porodijsko odsustvo, plaćeno odsustvo, nemaju pravo na sindikalno organizovanje i kolektivno pregovaranje, ne mogu da štrajkuju, a svoja prava po osnovu rada ne mogu štiti pred sudom u radnom sporu, već u opštoj parnici. Ipak, mere bezbednosti i zdravlja na radu, kao i zaštita od zlostavljanja na radu moraju se primeniti u odnosu na radno angažovana lica jednako kao i u odnosu na zaposlene.

Ugovor o privremenim i povremenim poslovima

Najviše zastupljen oblik rada van radnog odnosa je rad na osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima. Privremeni i povremeni poslovi se kod poslodavca ne obavljaju tokom cele kalendarske godine, u punom obimu, neprekidno, već samo privremeno ili povremeno, pa poslodavac nema potrebu zasnivanja radnog odnosa sa zaposlenim, već mu je dovoljno da privremeno ili povremeno radno angažuje jedno ili više lica. To angažovanje ne može trajati duže od 120 radnih dana u kalendarskoj godini. Međutim, vremensko

ograničenje se odnosi na posao, a ne na radnika, što znači da jedan radnik kod istog poslodavca može obavljati isti privremeni ili povremeni posao najduže 120 radnih dana u kalendarskoj godini, nakon čega može zaključiti nov ugovor o privremenim i povremenim poslovima za obavljanje drugog privremenog ili povremenog posla. To znači da radnik po osnovu ove vrste ugovora može godinama raditi kod istog poslodavca, bez obzira na zakonsko ograničenje od 120 radnih dana godišnje. Potrebno je napomenuti da se u 120 radnih dana ne uračunavaju radni dani u kojima radnik nije radio zbog bolesti ili druge vrste odsustvovanja sa rada, čime se moguće radno angažovanje po ovom osnovu dodatno produžava.

Na privremenim i povremenim poslovima poslodavac može angažovati nezaposleno lice, zaposlenog koji radi nepuno radno vreme – do punog radnog vremena, korisnika starosne penzije, kao i člana omladinske ili studentske zadruge (*od 15 do 30 godina starosti*). Ovaj ugovor masovno koriste upravo omladinske i studentske zadruge, koje na taj način veoma često angažuju i radnike starije od 30 godina, što predstavlja ozbiljno kršenje zakona.

RAD PREKO AGENCIJA ZA IZNAJMLJIVANJE RADNIKA

Rad preko agencija za iznajmljivanje radnika podrazumeva specifičnu pravnu konstrukciju u kojoj lice koje traži posao zasniva posebnu vrstu ugovora o radu (*koji po pravilu ne sadrži sve obavezne elemente*) sa agencijom za privremeno zapošljavanje, koja postaje njegov poslodavac, isplaćuje mu zaradu i uplaćuje sve doprinose. Agencija sa druge strane traži poslodavca (*korisnika*) kojem su potrebni radnici takvog profila i koje onda upućuje na rad kod tog poslodavca, odnosno iznajmljuje ih korisniku. Istovremeno, agencija i korisnik zaključuju poseban sporazum o ustupanju radnika ili ugovor o pružanju usluga kojim uređuju međusobne odnose. Zaposleni bi trebalo da ostvaruje prava i obaveze iz radnog odnosa kod agencije, a ne kod korisnika, ali kod korisnika radi i njihov stvarni odnos liči na odnos poslodavca i zaposlenog. Agencija sa kojom je zaposleni zaključio ugovor o radu nema uvid u to kakvi su uslovi rada kod korisnika, niti ima bilo kakav uticaj u tom smislu. Nju interesuje samo provizija koju dobija iz zarade iznajmljenog zaposlenog.

Položaj zaposlenog je već zbog prirode ove pravne konstrukcije veoma složen, a u situaciji pravne neruređenosti, kakva postoji u Srbiji, njegov položaj je vrlo konfuzan - zaposleni je faktički odgovoran prema dva poslodavca, dok nijedan od poslodavaca nije odgovoran prema njemu. U takvim uslovima zaposleni veoma teško (*ili nikako*) ne može da ostvari svoja osnovna radna prava, jer „dva poslodavca“ neprekidno prebacuju odgovornost jedan na drugog.

Iznajmljeni zaposleni, po pravilu, ima mnogo manju zaradu u odnosu na zaposlenog koji kod istog poslodavca radi na istim poslovima a nije iznajmljen, zato što najveći deo zarade iznajmljenog zaposlenog uzima agencija. Iznajmljeni zaposleni teško ostvaruje pravo na bolovanje, trudničko i porodiljsko odsustvo, a plaćen godišnji odmor ili druga plaćena odsustva su misaona imenica. Nije uređeno ko je odgovoran ako se iznajmljeni zaposleni povredi na radu ili se razboli od neke profesionalne bolesti, kao ni ko je dužan da mu nadoknadi štetu koju je pretrpeo u vezi sa radom. Kada zaposlenom bude prekršeno neko pravo, poslodavac kod kojeg faktički radi neće se smatrati odgovornim jer zaposleni nema sa njime nikakav formalni osnov za rad (*ugovor o radu, niti neki ugovor o radnom angažovanju*). Agencija će se, s druge strane, braniti da je ona samo posrednik, da zaposleni obavlja poslove kod korisnika i da ona nema mogućnost da utiče niti da kontroliše postupanje korisnika.

Iako je potvrdila Konvenciju 181 Međunarodne organizacije rada o privatnim agencijama za zapošljavanje, a samim tim prihvatila i obavezu da reguliše rad ovakvih agencija, Republika Srbija to nije učinila. Agencije za iznajmljivanje radnika postoje samo u Uredbi o klasifikaciji delatnosti (*koja je višestruko nezakonita*), zahvaljujući čemu se agencije mogu registrovati za ovu delatnost. Ni jedan drugi propis ni na jedan način ne uređuje rad agencija za iznajmljivanje radnika, niti položaj zaposlenih koji rade na takav način. Bez obzira na to, iznajmljivanje radnika uveliko postoji u Srbiji i postaje sve masovnije, pre svega kada je reč o poslovima održavanja higijene i čišćenja poslovnih prostorija, poslova računovodstva, kurirskih poslova, ali i kod drugih visokostručnih poslova kao što je održavanje računarske mreže i internet prezentacije, konsultantski poslovi, specifični poslovi na projektima, i sl. Zbog toga je veoma važno da se u najkraćem roku ova pravna praznina, koja je korisna samo za vlasnike agencija, što pre popuni.

ZASNIVANJE RADNOG ODNOSA

Ugovor o radu

Radni odnos zasniva se ugovorom o radu, koji zaključuju zaposleni i poslodavac pre stupanja zaposlenog na rad, a zaposleni ostvaruje prava i obaveze iz radnog odnosa tek od dana stupanja na rad. Ugovor o radu zaključuje se u pisanom obliku, u najmanje tri primerka, a poslodavac je dužan da, odmah po potpisivanju, jedan primerak preda zaposlenom. Poslodavac je dužan da ugovor o radu, odnosno drugi ugovor (*kod radnog angažovanja*) drži u svom sedištu, poslovnoj prostoriji, odnosno drugom mestu, zavisno od toga gde radnik radi - ugovor mora pratiti radnika. U suprotnom, poslodavac odgovara za prekršaj. Zakon propisuje obaveznu sadržinu ugovora o radu.

Ako radnik stupi na rad, a nema zaključen ugovor o radu ili drugi valjan ugovor, smatra se da je zasnovao radni odnos na neodređeno vreme danom stupanja na rad. Inspektor rada bi trebalo da, ako zatekne zaposlenog na radu bez ugovora (*na faktičkom radu*), naloži poslodavcu da sa zaposlenim zaključi ugovor o radu na neodređeno vreme u pisanom obliku.

Prijava na obavezno socijalno osiguranje

Poslodavac je dužan da prijavi zaposlenog na obavezno socijalno osiguranje u roku od tri dana od dana zaključenja ugovora o radu, a najkasnije u roku od mesec dana uz izjavu o kašnjenju. Zaposleni može proveriti valjanost svoje prijave na obavezno socijalno osiguranje uz pomoć elektronskog čitača i kartice ili lično u filijali Fonda PIO, uz ličnu kartu.

Probni rad

Probni rad je faza u radnom odnosu, koja se zasniva ugovorom o radu i koja može trajati najduže 6 meseci. Probni rad se ugovara za obavljanje jednog ili više povezanih, odnosno srodnih poslova kod poslodavca. Dakle, probni rad je deo radnog odnosa, što znači da od prvog dana probnog rada zaposleni mora imati zaključen ugovor o radu i mora biti prijavljen na obavezno socijalno osiguranje.

Zakon ne daje kriterijume za određivanje „povezanih ili srodnih“ poslova, pa je to u vlasti poslodavca. Kako bi se izbegle zloupotrebe, bilo bi korisno da se pojam „povezani ili srodni poslovi“ odredi u kolektivnom ugovoru, preciziranjem koji se poslovi kod poslodavca smatraju povezanim ili srodnim.

Nedozvoljene radnje poslodavca

Prilikom zasnivanja radnog odnosa poslodavac ne sme kandidata za posao ispitivati o porodičnom, odnosno bračnom statusu ili planiranju porodice niti može od njega zahtevati isprave ili dokaze koji nisu od neposrednog značaja za obavljanje poslova za koje zasniva radni odnos (*npr. dokaz o imovnom stanju; dokaz o zdravstvenom stanju, osim u zakonom propisanim slučajevima; dokaz o članstvu u političkoj partiji i sl.*).

Poslodavac ne sme uslovljavati zasnivanje radnog odnosa potpisivanjem tzv. blanko otkaza niti testom trudnoće (*osim u zakonom propisanim slučajevima kod poslova koji bi mogli biti štetni po trudnicu ili dete*).

RADNI ODNOS NA ODREĐENO VREME

Radni odnos na određeno vreme je radni odnos čije je trajanje unapred određeno, vremenski ograničeno. Može se zasnovati samo iz zakonom propisanih, objektivnih razloga, koji su opravdani rokom, izvršenjem određenog posla ili nastupanjem određenog događaja.

Poslodavac može zaključiti jedan ili više ugovora o radu na određeno vreme sa istim zaposlenim najduže 24 meseca, a po isteku tog roka, ne može sa istim zaposlenim ponovo zasnovati radni odnos na određeno vreme (*bez obzira da li su u pitanju isti ili drugi poslovi*), već samo na neodređeno vreme. Međutim, u pet situacija radni odnos na određeno vreme može trajati duže od 24 meseca:

1. radi zamene privremeno odsutnog zaposlenog – do njegovog povratka
2. za rad na projektu čije je vreme unapred određeno – do završetka projekta
3. sa stranim državljaninom – do isteka roka na koji je izdata dozvola za rad
4. za rad kod novoosnovanog poslodavca (*registracija nije stariji od 1 godine*) – do 36 meseci
5. sa nezaposlenim kome do ispunjenja jednog od uslova za ostvarivanje prava na starosnu penziju nedostaje do 5 godina – do ispunjenja uslova.

Kad je zaposleni na određeno vreme radio na zameni, na projektu ili kad je u pitanju strani državljanin, poslodavac može ponovo da ga angažuje zaključivanjem novog ugovora na određeno vreme, po istom ili drugom

osnovu. Tako rad na određeno vreme može biti produžen znatno iznad utvrđenih rokova, a da se ne izlazi iz okvira zakona.

Ako poslodavac sa zaposlenim zaključi ugovor o radu na određeno vreme suprotno zakonu ili ako zaposleni nastavi da radi kod poslodavca najmanje 5 radnih dana po isteku vremena na koje je ugovor o radu na određeno vreme zaključen, radni odnos na određeno vreme prerasta u radni odnos na neodređeno vreme. Ove činjenice utvrđuju se u sudskom postupku.

Radni odnos na određeno vreme prestaje protekom ugovorenog vremena, odnosno nastupanjem predviđenog uslova. Nema otkazne procedure, već poslodavac samo donosi deklarativno rešenje o otkazu. Izuzetak je zaposlena za vreme trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta (*kao i otac deteta, ako on koristi ovo odsustvo u skladu sa zakonom*), kojoj se radni odnos na određeno vreme produžava do isteka korišćenja prava na odsustvo.

RADNO VREME

Pravila u vezi sa radnim vremenom sadržana u Zakonu o radu su vrlo rastegljiva i prilagodljiva različitim potrebama poslodavca. Istovremeno, zakon ne sadrži odredbe koje bi omogućile lakše kontrolisanje poštovanja pravila o radnom vremenu, zbog čega se često dešava zloupotreba upravo ovih normi. Zakon ne obavezuje poslodavca da vodi bilo kakvu evidenciju o prisutnosti zaposlenih na radu, odnosno o broju radnih sati zaposlenog u toku dana, nedelje ili meseca, pa je u slučaju spora veoma teško dokazati koliko je radnik zapravo radio. U praksi se najčešće izigravaju pravila o prekovremenom radu, preraspodeli radnog vremena, kliznom radnom vremenu i pripravnosti.

Prekovremeni rad

Prekovremeni rad je rad duži od punog radnog vremena, tj. duži od 40 sati nedeljno. Poslodavac može zahtevati od zaposlenog da radi prekovremeno samo u slučaju: više sile, iznenadnog povećanja obima posla ili kad je neophodno da se posao koji nije planiran završi u određenom roku.

Prekovremeni rad ne može biti duži od 8 sati nedeljno. Dnevno trajanje prekovremenog rada nije ograničeno, ali je ograničeno dnevno radno vreme. Zaposleni ne može raditi duže od 12 sati dnevno, uključujući i prekovremeni rad. Ovakva formulacija omogućava poslodavcu iskorišćavanje nedeljnog

maksimuma prekovremenog rada onako kako mu najviše odgovara - u nekoliko dana ili u samo jednom danu (*npr. 4 dana po 2 sata, 2 dana po 3 sata +1 dan 2 sata ili 1 dan 8 sati (subota, nedjelja) i dr.*).

Zaposleni ima pravo na uvećanu zaradu za prekovremeni rad najmanje 26% od osnovice.

Ne može raditi prekovremeno: lice mlađe od 18 godina; zaposleni kome bi prekovremeni rad, po nalazu nadležnog zdravstvenog organa, mogao da pogorša zdravstveno stanje; zaposlena trudnica i dojilja, ako bi takav rad, prema nalazu nadležnog zdravstvenog organa, bio štetan za njeno zdravlje ili zdravlje deteta.

Može raditi prekovremeno samo uz svoju pisanu saglasnost: jedan od roditelja deteta do 3 godine života, samohrani roditelj deteta do 7 godina i samohrani roditelj deteta koje je težak invalid.

Preraspodela radnog vremena

Preraspodela je organizacija radnog vremena u okviru koje zaposleni u jednom periodu radi duže, a u drugom kraće od svog ugovorenog radnog vremena, ali tako da njegovo ukupno radno vreme u periodu od 6 meseci u toku kalendarske godine u proseku ne bude duže od ugovorenog radnog vremena.

Poslodavac može izvršiti preraspodelu radnog vremena kad to zahteva priroda delatnosti, organizacija rada, bolje korišćenje sredstava rada, racionalnije korišćenje radnog vremena ili izvršenje određenog posla u utvrđenim rokovima.

U toku preraspodele radnog vremena dozvoljeno je odstupanje od opšteg režima trajanja radnog vremena i odmora, tako što se radno vreme produžava a odmor skraćuje:

- nedeljno radno vreme - do 60 časova (inače 40)
- dnevno radno vreme - do 13 časova (inače 12)
- dnevni odmor – najmanje 11 časova (inače 12) u okviru 24 sata
- nedeljni odmor – najmanje 24 sata umesto 36 sati (24+12).

Moguć je prekovremeni rad i u toku preraspodele radnog vremena, ali samo uz saglasnost zaposlenog. Ako zaposleni u toku preraspodele u proseku radi duže od svog ugovorenog radnog vremena, ta razlika predstavlja njegov prekovremeni rad, za koji ima pravo na uvećanu zaradu najmanje 26% od osnovice.

Zakon dozvoljava i tzv. mini preraspodelu radnog vremena, po kojoj radno vreme zaposlenog (*puno ili nepuno*) ne mora biti jednakog trajanja u svakoj

radnoj nedelji, već se može utvrditi kao prosečno nedeljno radno vreme na mesečnom nivou. Pri tome, zaposleni može raditi najduže 12 sati dnevno, odnosno 48 sati nedeljno, uključujući i prekovremeni rad.

Prekovremeni rad ili preraspodela radnog vremena

Poslodavci često prekovremeni rad prikazuju kao preraspodelu radnog vremena, kako bi izbegli plaćanje uvećane zarade zaposlenom, ali između ova dva režima rada postoje bitne razlike.

Potreba za *prekovremenim radom* nastaje u slučaju iznenadnih, neplaniranih, vanrednih okolnosti, koje se nisu mogle predvideti, a radi saniranja posledica tih okolnosti ili izbegavanja ozbiljnije štete. Takav rad ne bi smeo da se dešava često i da traje dugo.

S druge strane, potreba za *preraspodelom radnog* vremena ne nastupa iznenada, ona se planira i predstavlja prilagođavanje radnog vremena prirodi posla, organizaciji rada i drugim trajnijim zahtevima posla.

Klizno radno vreme

Uobičajeno je da su početak i završetak radnog vremena fiksirani u vremenu, tj. da radni dan započinje i da se završava u tačno određeno vreme (*npr. radno vreme od 8h do 15h*). Međutim, početak i završetak dnevnog radnog vremena mogu se utvrditi i u određenom intervalu – npr. početak radnog vremena od 7h do 8h, a završetak od 15h do 16h. Ako zaposleni započne radni dan u 7h, onda bi trebalo da ga završi u 15h ili ako počne da radi u 7,30h, trebalo bi da prestane sa radom u 15,30h. U praksi se, na žalost, dešava da se pravila o kliznom radnom vremenu zloupotrebljavaju, tako što se zaposlenom na njegovo redovno radno vreme dodaju i klizni intervali, pa on umesto da radi od npr. 7h do 15h ili od 8h do 16h, zapravo radi od 7h do 16h (10 umesto 8 sati dnevno).

Obaveza obaveštavanja

Poslodavac je dužan da obavesti zaposlene o rasporedu i promeni rasporeda radnog vremena najmanje 5 dana unapred, a u slučaju nepredviđenih okolnosti, najkasnije 48 časova unapred. Navedeni rokovi obavezuju i u slučaju preraspodele radnog vremena, ali ne i u slučaju prekovremenog rada. Obaveštenje bi trebalo da bude pisano i učinjeno tako da zaposleni na vreme mogu da se upoznaju sa svakom promenom.

U praksi se često dešava da se zaposleni „danas za sutra“ obaveštava o promeni rasporeda radnog vremena, a da nije u pitanju prekovremeni rad. Trebalo bi insistirati da pravila o radnom vremenu budu izričito navedena u

ugovoru o radu i opštem aktu poslodavca, kao i da svaka promena radnog vremena bude ispraćena pisanom odlukom poslodavca, na kojoj bi bio označen datum kad je zaposleni upoznat sa odlukom (uz potpis zaposlenog).

Pripravnost

Pripravnost je obaveza zaposlenog, čije radno vreme je završeno i koji se nalazi van svog radnog mesta, da bude spreman i raspoloživ da se po pozivu poslodavca, u najkraćem roku, vrati na posao i nastavi da radi. To znači da zaposleni ne može svoje slobodno vreme da koristi na način na koji želi: on ne može mnogo da se udaljava od mesta u kome stanuje, ne može da planira bilo koju ozbiljniju aktivnost i mora biti stalno dostupan za poziv poslodavca. Vreme tokom kojeg je zaposleni pripravan ne ulazi u radno vreme, ali se vreme tokom kojeg po pozivu radi smatra radnim vremenom.

Budući da zakon ne ograničava pripravnost ni na jedan način, potrebno je kolektivnim ugovorom odrediti poslove i uslove pod kojima se ona može uvesti, maksimalno dnevno, nedeljno i/ili mesečno trajanje pripravnosti, pravičnu naknadu za zaposlenog koji je pripravan, kao i kategorije zaposlenih koji su zaštićeni od pripravnosti (*npr. trudnice, roditelji male dece, osobe sa invaliditetom, osobe koje stanuju na većoj udaljenosti od mesta rada i sl.*).

Pripravnost treba urediti tako da se poslodavcu ne isplati da zaposlene drži u pripravnosti osim ako mu to nije zaista neophodno. U suprotnom, vrlo lako se može desiti da slobodno vreme zaposlenog bude potpuno uzurpirano od strane poslodavca.

ZARADA I DRUGA PRIMANJA ZAPOSLENOG

Osnovna zarada i zarada po osnovu radnog učinka

Najvažniji deo zarade je osnovna zarada. Osnovna zarada se utvrđuje tako što se koeficijent posla/vrednost radnog časa pomnoži sa vremenom provedenim na radu/ brojem radnih sati (koeficijent posla x osnovna zarada za najjednostavniji posao x vreme provedeno na radu - *npr. 2,5 x 35.000 dinara x 1, ako je zaposleni radio ceo mesec ili 0,5, ako je radio pola meseca i sl.; vrednost radnog časa x broj radnih sati u mesecu - npr. 150 dinara x 174 sata i sl.*). Što je posao zahtevniji, teži i važniji za poslodavca, to je, po pravilu, veći koeficijent posla/vrednost radnog časa, pa je samim tim veća i osnovna zarada zaposlenog koji obavlja taj posao.

Zarada po osnovu radnog učinka je deo zarade koji se određuje na osnovu kvaliteta i obima obavljenog posla i odnosa zaposlenog prema radnim

obavezama. Zakon ne određuje bliže kriterijume za procenu navedenih elemenata, pa ove kriterijume najčešće određuje sam poslodavac u pravilniku o radu. Kriterijumi iz pravilnika često su uopšteni, subjektivni i složeni, zbog čega je veoma teško proveriti da li su u konkretnom slučaju pravilno primenjeni. Ovakvo rešenje omogućava poslodavcu da iz meseca u mesec smanjuje zaradu zaposlenom po svom nahođenju – dovoljno je samo da proceni da zaposleni u konkretnom mesecu nije ostvario standardni radni učinak i moći će da mu smanji zaradu u određenom procentu.

Jako je teško izboriti se protiv ovog problema u praksi. Postojanje sindikata i kolektivnog ugovora kod poslodavca, kojim se detaljno uređuje ovo pitanje, značajno popravља situaciju. Jedno od rešenja bi moglo biti i da se od poslodavca koji želi da smanji zaradu zaposlenom po osnovu radnog učinka zahteva donošenje rešenja sa detaljnim obrazloženjem razloga za umanjenje zarade, kao i načina na koji se došlo do takvog rezultata.

Uvećana zarada

Poslodavac može zahtevati od zaposlenog da radi na dan praznika, ali zaposleni u tom slučaju ima pravo na uvećanu zaradu najmanje 110% od osnovice. Zaposleni po nalogu poslodavca mora raditi prekovremeno, ali je poslodavac dužan da mu za svaki prekovremeni sat isplati uvećanu zaradu najmanje 26% od osnovice. Zaposleni mora raditi noću, ali mu se zarada u tom slučaju mora uvećati najmanje 26% od osnovice. Za vreme provedeno u radnom odnosu kod poslodavca za svaku punu godinu rada - minuli rad zaposlenom pripada uvećanje zarade najmanje 0,4% od osnovice. Osnovica za navedena uvećanja je osnovna zarada zaposlenog.

Minimalna zarada

Minimalna zarada je najniži garantovani iznos zarade zaposlenog za standardni učinak i vreme provedeno na radu. Osnova minimalne zarade je minimalna cena rada koja se utvrđuje po radnom času u neto iznosu (trenutno 130,00 dinara).

Poslodavac uvodi minimalnu zaradu jednostranom odlukom, nije potrebno zaključivanje aneksa ugovora o radu. Da bi poslodavac mogao uvesti minimalnu zaradu potrebno je da se ostvare uslovi i razlozi za njeno uvođenje navedeni i opisani u kolektivnom ugovoru/pravilniku o radu, odnosno u ugovoru o radu (*npr. pad proizvodnje u određenom procentu, smanjen obim poslovanja u određenom procentu, povećani porezi, smanjenje prihoda i dr.*). Što su ti uslovi i razlozi stručnije, objektivnije i pravičnije određeni, to je manja mogućnost da se minimalna zarada uvede bez opravdanog razloga.

U Srbiji je minimalna zarada postala pravilo - isplaćuje se kao normalna, redovna, uobičajena zarada, bez ikakvog ekonomskog ili poslovnog razloga. Zbog toga je važno iskoristiti zakonsku mogućnost i uslove za uvođenje minimalne zarade urediti na razuman i objektivna način.

Zaposleni koji prima minimalnu zaradu ima pravo na uvećanu zaradu, naknadu troškova i druga primanja koja se smatraju zaradom. Osnovica je minimalna zarada. U praksi se često dešava da poslodavac zaposlenima dok primaju minimalnu zaradu isplaćuje samo minimalnu zaradu, a ne i druga primanja na koja po zakonu imaju pravo (*npr. putne troškove, uvećanu zaradu za rad noću i dr.*). Takvo postupanje predstavlja ozbiljno kršenje zakona.

Ako je poslodavac isplaćivao minimalnu zaradu zaposlenima 6 meseci i želi da nastavi sa isplatom minimalca, dužan je da o razlozima za nastavak isplate minimalne zarade obavesti reprezentativni sindikat.

Minimalna zarada se garantuje za standardni radni učinak i puno radno vreme efektivno provedeno na radu. Ako zaposleni ostvari radni učinak niži od standardnog ili ako ne odradi sve radne sate u mesecu, njegova osnovna zarada može biti niža od minimalne.

Naknada troškova

Zaposleni ima pravo da mu poslodavac nadoknadi određene troškove koji nastaju u vezi sa radnim odnosom. Zakon propisuje koje je troškove poslodavac dužan da nadoknadi, ali se ova pitanja detaljnije uređuju kolektivnim ugovorom/pravilnikom o radu i ugovorom o radu. Najviše problema u praksi postoji u vezi sa naknadom putnih troškova, troškova za ishranu u toku rada (*topli obrok*) i troškova korišćenja godišnjeg odmora (*regres*).

Poslodavac je dužan da zaposlenom nadoknadi troškove dolaska na rad i odlaska sa rada u visini cene prevozne karte u javnom saobraćaju, ako nije obezbedio sopstveni prevoz. Ukoliko zaposleni u toku radnog odnosa promeni mesto stanovanja, poslodavac nije dužan da mu plaća veće troškove prevoza u odnosu na one koje je ranije plaćao.

U praksi se dešava da poslodavac isplaćuje zaposlenom putne troškove samo do visine neoporezovanog iznosa, dok eventualnu razliku do punog iznosa troškova snosi sam zaposleni, što predstavlja ozbiljno kršenje zakona.

Poslodavac je dužan da zaposlenom nadoknadi troškove ishrane u toku rada, ako ovo pravo nije obezbedio na drugi način. Zaposleni ima pravo na nadoknadu ovih troškova samo za dana koje je radio (*nema pravo za dane bolovanja, godišnjeg odmora, plaćenog odsustva i dr.*).

Poslodavac je slobodan da izabere način na koji će ispuniti svoju zakonsku obavezu (*isplata u novcu, sopstveni restoran/kantina, bonovi, lanč paketi i sl.*), ali je dužan da ove troškove uvek izrazi u novcu.

Zakon nije odredio minimalan iznos toplog obroka, pa je u praksi bilo slučajeva da topli obrok bude i 1 dinar. U međuvremenu se kroz sudsku praksu izgradio stav da visina ove naknade po radnom danu ne može biti niža od iznosa koji je potreban za kupovinu kifle i jogurta.

Zakon nije odredio minimalan iznos regresa, pa se u praksi pojavljuju različiti iznosi, koji se najčešće kreću između minimalne zarade i prosečne zarade u Republici Srbiji. Regres se može isplatiti odjednom ili u delovima, a najviše u 12 mesečnih rata do kraja kalendarske godine za koju se daje.

ZAPOSLENI SA INVALIDITETOM I ZDRAVSTVENIM SMETNJAMA

Zdravstveno stanje zaposlenog i uticaj posla na njegovo zdravlje utvrđuje nadležni zdravstveni organ, tj. Služba medicine rada u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje i Republičkim fondom za penzijsko i invalidsko osiguranje, dok se invaliditet (*stepen telesnog oštećenja*) utvrđuje na osnovu nalaza lekarske komisije Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje.

Ako zaposleni ima određen invaliditet ili zdravstvene smetnje zbog kojih ne može da nastavi da radi na istom poslu, poslodavac je dužan da razmotri sve mogućnosti premeštaja na drugi odgovarajući posao, za koji zaposleni ispunjava propisane uslove i koji odgovara njegovom zdravstvenom stanju utvrđenom od strane nadležnog zdravstvenog organa. Ako zaposleni ne prihvati ponuđeni posao, poslodavac može da mu da otkaz. Ako poslodavac ne može da obezbedi zaposlenom odgovarajući posao, zaposleni se smatra viškom i u odnosu na njega se primenjuju opšta pravila u vezi sa viškom zaposlenih (*otkaz, otpremnina*).

Ukoliko su invaliditet ili zdravstvene smetnje zaposlenog posledica povrede na radu ili profesionalnog oboljenja, zaposleni može zahtevati od poslodavca naknadu štete koju zbog toga trpi. Ako zaposleni i poslodavac ne postignu sporazum vansudskim putem, zaposleni može pokrenuti sudski postupak radi ostvarivanja svog prava.